

LA BANALITAT DEL MAL A ISRAEL

EL SIONISME I L'OCUPACIÓ DE PALESTINA EN TERMES DE HANNAH ARENDT

Chaimae Essousi

Maig, 2017

Universitat Autònoma de Barcelona, UAB

Tutoritzat per Ferran Izquierdo Brichs

“Ahora estoy convencida de que el mal nunca puede ser «radical», sino únicamente extremo, y que no posee profundidad ni tampoco ninguna dimensión demoníaca. Puede extenderse sobre el mundo entero y echarlo a perder precisamente porque es un hongo que invade las superficies. Y «desafía el pensamiento», tal como dije, porque el pensamiento intenta alcanzar cierta profundidad, ir a la raíz, pero cuando trata con la cuestión del mal esa intención se ve frustrada, porque no hay nada. Esa es su «banalidad». Solamente el bien tiene profundidad y puede ser radical”

Hannah Arendt*

Índex

1. Introducció	3
2. Hipòtesi i metodologia.....	3
3. Marc teòric i conceptual	5
3.1. Dimensions d'anàlisi	6
3.1.1. Ordre legal discriminatori	6
3.1.2. Obediència a les lleis.....	6
3.1.3. Burocràcia i exempció de responsabilitats.....	7
3.1.4. Modificació del llenguatge	7
3.1.5. Col·laboracionisme	8
3.1.6. Auto-engany i col·lapse moral	8
3.1.7. Incapacitat de reacció	8
3.1.8. Debilitat de l'oposició política.....	9
3.1.9. Un concepte deconstruït: banalitat del mal?	10
4. Israel en la banalitat del mal	10
4.1. Ordre legal discriminatori	10
4.2. Obediència a les lleis	11
4.3. Burocràcia i exempció de responsabilitats.....	12
4.4. Modificació del llenguatge.....	13
4.5. Col·laboracionisme	13
4.6. Auto-engany i col·lapse moral.....	13
4.7. Incapacitat de reacció.....	14
4.8. Debilitat de l'oposició política.....	15
5. Conclusions	15
6. Bibliografia.....	18

1. Introducció

Una de les ments més il·lustrades del segle XX és Hannah Arendt, com a autora reflexiva i crítica d'un món destrossat per les conseqüències del nazisme i la segona guerra mundial. Les seves aportacions no només a la teoria política sinó al conjunt de la filosofia moderna han sigut essencials per entendre el perquè de la violència, el mal o els totalitarismes, entre d'altres¹.

Al llarg de l'obra de "*Eichmann a Jerusalem: un estudi sobre la banalitat del mal*", Arendt elabora un treball detallat recopilant de forma extensa el judici al funcionari nazi que va participar en l'organització i gestió del "trasllat" de milers de jueus cap a camps de concentració i extermini. L'autora analitza les seves circumstàncies anteriors al judici, la seva trajectòria personal així com les característiques de les seves declaracions que la van portar a desenvolupar el concepte de la "banalitat del mal", entesa com la irreflexió d'aquell o aquella que comet un crim sota ordres provinents d'una autoritat superior i construint un nou judici moral sobre persones quotidianament normals².

En aquest escrit, per tant, es tractarà de realitzar una deconstrucció del concepte de la "banalitat del mal" que presenta Hannah Arendt mitjançant el desenvolupament d'unes dimensions d'anàlisi concretes basades en l'obra "*Eichmann a Jerusalem*" i extreure'l del seu context per tal de crear un model d'anàlisi aplicable al següent cas: l'actual situació a Israel respecte l'ocupació de Palestina i el manteniment d'un Estat segregat i discriminatori. Més enllà de les possibles raons econòmiques o històric, es tractarà d'aportar un anàlisi teòric-polític.

2. Hipòtesi i metodologia

Hannah Arendt desafia l'ètica kantiana a través del desenvolupament del concepte de "banalitat del mal" i elabora una lectura de Kant poc ortodoxa (Brunet, 2002: 23). Per Arendt, la moralitat no deixa de ser un conjunt d'hàbits i costums dins d'una estructura de comportament social. En el moment en el qual la moralitat entra en crisi, el judici personal sotmès a la raó es converteix en quelcom inservible, ja que el que predomina és la universalitat de la moral imposada – normalment – en un estat o societat totalitària (Arendt, 2003: 83). D'aquesta forma, la "normalitat" es converteix en una excepció.

Les organitzacions burocràtiques participen en aquesta dinàmica, ja que la burocràcia és quelcom deshumanitzat, maquinal, fet que provoca una disminució de la responsabilitat individual en una modernitat opaca i anònima, característiques de les institucions que regeixen les societats modernes (Martínez-Ferro, 2010: 420). Alhora, el pensament ideològic interfereix violentament en la política, en l'esfera de discursos lliures en termes de "terror" (Martínez-Ferro, 2010: 416), de forma que el sentiment de temor es converteix en un instrument per suprimir l'oposició.

¹ Entre els seus postulats es poden trobar elements típics de corrents conservaduristes i liberals, ja que defensa teories republicanes com el deure de la ciutadania respecte la *res pública* i, alhora, s'hi poden discernir elements marxistes en el moment que utilitza la conceptualització de l'alienació per desenvolupar part de les seves propostes teòriques (Navarro Fuentes, 2016).

² Evidentment, la concepció del mal que elabora Arendt no implica una justificació dels actes sinó una forma d'aproximació a una realitat que ha deixat grans preguntes sobre la maldat de la naturalesa – o condició? – humana. Per l'autora, les paraules i la imposició d'un determinat pensament enmig d'una maquinària concreta poden provocar l'alienació, no només de les persones participants en la perpetuació del "mal" sinó també d'aquelles que romanen expectants.

D'aquesta manera, en les relacions de dominació per part d'un estat - normalment, totalitari - la pluralitat i la diversitat és quelcom que s'ha de suprimir per tal de mantenir l'hegemonia ideològica que sustenta l'ordre jurídic-polític.

A través de la banalitat del mal, Arendt argumenta que per causar un gran mal no és necessari un mal cor (Almena, 2014: 200), és a dir, la major part del mal es perpetua per persones que mai s'havien plantejat si una acció és bona o dolenta³. La banalitat del mal, per tant, fa referència a la falta de responsabilitat de les persones per fer front a la reflexivitat dels seus actes i conseqüències d'aquests⁴. En aquest sentit, actuacions que poden semblar abominables es converteixen en normals (Arendt, 2003: 158).

L'argument defensiu d'Eichmann s'articulava entorn a la idea de què “només complia ordres” i per tant es desvestia de la culpa. Arendt tracta de donar explicació a la situació d'amnèsia general patida per la societat alemanya davant les crueltats i les tragèdies humanes de l'holocaust, així com la submissió a un estat totalitari i feixista per tal d'intentar donar resposta a una pregunta ben simple: Per què a Alemanya?

Així, en aquest escrit en particular, es tractarà d'intentar observar el cas de l'ocupació de Palestina per part d'Israel des de la seva creació, anant més enllà de les raons històriques-econòmiques sinó de les raons filosòfiques-polítiques. L'objectiu és intentar aplicar el mateix exercici d'abstracció que Hannah Arendt va desenvolupar però en una situació diferenciada per tal de respondre a la mateixa pregunta: Per què a Israel?

Per poder elaborar aquesta discussió s'utilitzarà, com ja s'ha mencionat anteriorment, la deconstrucció del concepte de la “banalitat del mal” d'Arendt per tal d'aportar poder explicatiu a la situació que actualment es dona en aquesta regió de l'Orient Mitjà. D'aquesta forma, s'intentarà desarticular el concepte compost per diverses dimensions d'anàlisi extretes, principalment, de la seva obra “*Eichmann a Jerusalem*” i altres recursos bibliogràfics, per tal d'utilitzar aquesta caixa d'instruments en el cas concret de l'ocupació de Palestina.

Així, doncs, per concretar la línia d'aquest escrit, la hipòtesi de treball que guiarà l'anàlisi i la reflexió és la següent:

“L'ocupació il·legal i la colonització dels territoris palestins, així com el sistema d'apartheid a la població palestina que sustenten l'Estat d'Israel, es poden explicar en termes de “banalitat del mal” desenvolupat per Hannah Arendt, en tant que l'execució última de la retòrica estatal d'expansió territorial recau en última instància sobre el comportament i actuacions del funcionariat tant militar com policial i part de la població civil israeliana i palestina alienada”.

³ Així, la supressió de la capacitat de pensar i reflexionar és un condicionant essencial per mantenir estructures de poder als serveis dels interessos de l'Estat.

⁴ Es poden trobar moltes situacions de banalitat del mal en estats no totalitaris i que s'autoproclamen com a democràtics, sobretot en aquells àmbits on la jerarquia i les relacions d'obediència-dominació es veuen més explícitament, com és el cas dels cossos militars i policials.

L'objectiu, per tant, és elaborar aquest exercici d'abstracció i conceptualització, el qual vindrà acompanyat de l'anàlisi de l'excepció en la normalitat.

3. Marc teòric i conceptual

L'encàrrec de *The New Yorker* a Hannah Arendt per cobrir el judici a Eichmann va permetre a l'autora aproximar-se a un testimoni directe de les atrocitats comeses pels funcionaris nazis i entendre - no pas justificar - la seva perspectiva i les raons a partir de les quals un individu sense problemes psicològics ni tendències assassines pogués arribar a cometre determinats actes.

El resultat del seu estudi és altament complex on la filòsofa no només desenvolupa, per un costat, una crònica del judici a Jerusalem i la fonamentació d'un concepte teòric important com és la "banalitat del mal" sinó haver posat en explícit, per l'altre, els lligams de les autoritats nazis amb les organitzacions sionistes com a "solució pública" del "problema jueu" en busca d'un territori on poguessin viure "lliurement" (Arendt, 2003: 8) .

Així, pensar que Eichmann era un monstre antisemita – malgrat demostrar que no ho era pas⁵ - era molt més fàcil que pensar que era un ciutadà comú participant en una amnèsia generalitzada amb responsabilitat compartida i la facilitat amb què es pot arribar a una situació equivalent a qualsevol context on s'esdevinguessin aquestes circumstàncies. Aquest fet va desafiar els discursos hegemònics sobre la maldat innata dels nazis i del seu antisemitisme integrat. Era tota la societat alemanya antisemita? És evident que no.

D'aquesta forma, l'obediència a les lleis és fonamental per mantenir aquesta "amnèsia" social. A partir de la incapacitat de parlar o de pensar i l'acceptació de l'excepcionalitat com a norma general com a fenomen purament burocràtic provoca aquest allunyament de la realitat i la responsabilitat humana en un magma de fulls i registres organitzats d'una forma impecable. Per exemple, Arendt argumentava:

"Cuanto más se le escuchaba [Eichmann], más evidente era que su incapacidad para hablar iba estrechamente unida a su incapacidad para pensar. (...) No era posible establecer comunicación con él, no porque mintiera, sino porque está rodeado por la más segura de las protecciones contra las palabras (...) y, por ende, contra la realidad como tal" (Arendt, 2003: 34).

Així, l'alienació individual és tal que provoca la falta de capacitat de reflexió pròpia i es pot observar clarament en l'expressió lingüística, que representen aquestes estructures de dominació del poder. Per tant, la reproducció de les mateixes lleis interioritzades en el marc interpretatiu individual de l'ordre legal - sigui quin sigui - queda integrat en la línia argumentativa per la justificació dels propis actes.

⁵ L'autora mostra com Eichmann mateix va participar activament en la gestió i trasllat de persones jueves cap a territoris palestins des d'Hongria, després d'haver tantejat diverses opcions a l'Àfrica amb oposició activa de la metròpolis britànica. De fet, Arendt explica que durant les primeres etapes del nacionalsocialisme van adoptar una posició pro-sionista per expulsar la població jueva - de classe més benestant, capitalista- cap a Palestina (Arendt, 2003: 33).

Què produeix “banalitat del mal”? Com aproximar-se a aquesta realitat? En aquest treball es conduirà a través de la construcció d’un model d’anàlisi deductiu que permetrà desarticular diverses dimensions mitjançant les quals aproximar-se a la realitat que es busca estudiar en aquest treball.

3.1. Dimensions d’anàlisi

Tal i com s’ha especificat en l’anterior apartat, es requerirà el desenvolupament d’unes determinades dimensions d’anàlisi per deconstruir el concepte de la “banalitat del mal” per descontextualitzar-lo en base a l’obra de Hannah Arendt. Seguidament, es transportarà a la realitat actual d’Israel amb l’objectiu d’obtenir un marc explicatiu filosòfic-teòric de l’ocupació il·legal de Palestina.

3.1.1. *Ordre legal discriminatori*

La primera dimensió d’anàlisi fa referència a les característiques de l’ordre legal de la societat en qüestió, és a dir, es tractarà d’observar el tipus de lleis que regulen la societat i si es poden definir com a lleis discriminatòries.

Així, les variables que serviran per establir si es tracte o no d’un ordre legal discriminatori serà l’anàlisi de l’existència o no de lleis basades en criteris ètnics, religiosos, la prohibició de matrimonis mixtes, l’exclusió de càrrecs públics i cossos funcionats de determinats sectors de la població, així com la prohibició d’exercir determinades professions. En definitiva, s’intentarà observar fins a quin punt existeixen ciutadanes i ciutadans de segona categoria.

3.1.2. *Obediència a les lleis*

La lleialtat a la comunitat ocupa una posició alta en qualsevol jerarquia en institucions col·lectives. En termes weberians, la legitimació cultural de l’ordre normatiu d’una societat funciona mitjançant la institucionalització d’un sistema de valors i normes, de forma que aquest sistema regeix les lleialtats, així com inclou els deures i obligacions dels membres de la col·lectivitat (Parsons, 1974: 16).

Eichmann, en aquest sentit, obeïa les lleis de l’autoritat competent en qüestió entenent que els seus objectius últims suposaven benestar a la ciutadania alemanya. Alhora, aquest complia amb el seu deure en tant que funcionari estatal i obeïa les ordres i les lleis. Tot i que “ordre” i “lleï” no són sinònims – ja que una ordre no ha d’anar en consonància amb una llei –, Eichmann utilitzava els conceptes indistintament⁶ (Arendt, 2003: 84).

Així, la segona dimensió d’anàlisi que es planteja és la forma a partir de la qual es concep l’ordre legal de les lleis que emanen d’una autoritat competent i si el seu objectiu final es considera com a “just” en el marc de l’ètica kantiana per tal d’observar fins a quin punt es troba la variable “d’obediència cega” o no.

⁶ De fet, considerava que la seva lògica seguia l’ètica kantiana en tant que la noció del compliment de lleis implica no només obediència sinó també actuar com si una mateixa fos l’autora de les lleis que obeeix. Arendt exposa que és per aquest motiu que apareix la convicció de què s’ha d’anar més enllà del mer compliment del deure (Arendt, 2003: 84).

3.1.3. Burocràcia i exempció de responsabilitats

La burocràcia suposa el principal eix organitzador de l'Estat. Segons Weber, es tracta d'una forma de dominació de caire legal en base a una competència tècnica amb una alta precisió materialitzada en una jerarquia que permet la reproducció de les dinàmiques de dominació de l'Estat sobre les ciutadanes i ciutadans⁷ (Martínez-Ferro, 2010: 416).

La deshumanització i mecanització del procés va portar a una alienació total dels funcionaris i funcionàries responsables de les massacres. Només per posar un exemple, Eichmann va declarar que:

“Si es preciso hacer algo, más vale hacerlo ordenadamente”. (Arendt, 2003: 115)

Així, es pot comprovar com la societat alemanya vivia en una “gàbia de ferro”, en termes weberians (Martínez-Ferro, 2010: 422). En aquesta cadena burocràtica, la responsabilitat es veu difuminada en un magma de registres mecànics, de forma que esdevé difícil discernir responsabilitats individuals.

En aquest sentit, Eichmann no se sentia responsable de cap crim, ja que ell només formava part de la cadena i, tècnicament, signar o autoritzar el transport d'un tren no implicaria cap crim (Arendt, 2003: 35). D'aquesta forma, la tercera dimensió d'anàlisi és la burocràcia concebuda en termes weberians i materialitzada en termes arendtians en la planificació, gestió i execució d'ordres polítics per entendre com es desenvolupen “tasques administratives” que poden portar a determinades situacions que exposen relacions de dominació i obediència. Així, una possible variable d'anàlisi per és la caracterització del sistema burocràtico-administratiu i l'exempció de responsabilitats variable.

3.1.4. Modificació del llenguatge

El llenguatge representa els marcs normatius que predominen en una societat. Concretament, el llenguatge administratiu deixa en evidència, justament, aquest marc normatiu que sustenta un determinat sistema d'opressió, de forma que deixa en entrellaçades els mecanismes que s'utilitzen per ocultar intencionalitats subjacents (Bruner, 1989: 1).

Per tant, aquesta dimensió d'anàlisi serà important per posar en rellevància les especificitats del llenguatge que representen un sistema d'opressió ocultat sota el ventall de les paraules. En termes orwellians, es podria definir com una “doble-pensa” – o “*doublethink*” –, entenent el concepte com l'ús de termes que impliquen defensar dos significats contradictoris (Jiménez, 2009: 321). En el cas que exemplifica Hannah Arendt, l'ús del concepte “assumptes mèdics” per referir-se a “assassinats” es podria considerar una “doble-pensa”⁸. A més a més, en termes de propaganda i

⁷ En el cas de l'Alemanya nazi, la burocràcia – entesa en aquesta terminologia – va ser un dels elements essencials pel manteniment d'un sistema d'assassinats massius seguint un mecanisme impol·lut. De la mateixa forma que una cadena de muntatge fordista, el transport de persones considerades races inferiors, la instal·lació en camps de concentració, etc. es portava a terme seguint un ordre determinat en funció dels departaments, seccions, oficines, etc.

⁸ Arendt exposa diversos mecanismes que representen la caracteritzada “actitud objectiva” de l'administració nazi per portar a terme actes criminals però sense que nominalment puguin portar a pensar el contrari. Per exemple, quan es refereixen als camps d'extermini en termes econòmics i administratius o en els casos d'esterilitzacions, morts per gas i altres assassinats eren descrits en termes “d'assumptes mèdics” (Arendt, 2003: 45).

eslògans utilitzats expressen clarament aquest mecanisme de “doble-pensament” fent referència a “tasques històriques o grandioses” per referir-se a operacions militars que impliquen un gran sacrifici de recursos humans i víctimes mortals.

3.1.5. Col·laboracionisme

Tal i com s’ha esmentat anteriorment, el cas que explica Hannah Arendt és la col·laboració d’organitzacions prosionistes jueves alemanyes amb autoritats nazis, per tal de donar solució a la “qüestió jueva”. Com l’autora senyala citant l’obra “*Mörder und Ermordete*” de Robert Pendorf:

“No cabe duda de que, sin la cooperación de las víctimas, hubiera sido poco menos que imposible que unos pocos miles de hombres, la mayoría de los cuales trabajaban en oficinas, liquidaran a muchos cientos de miles de individuos”. (Arendt, 2003: 73)

Per tant, el col·laboracionisme en tant que cooperació amb aquells que es consideren “enemics” com a mecanisme de reproducció de les relacions de dominació és essencial. Ara bé, tot i que sigui d’especial interès tenir en compte aquesta dimensió d’anàlisi, degut a la limitació d’aquest escrit, no serà possible entrar-hi en gran profunditat, ja que per l’anàlisi de la població palestina seria objecte d’un estudi més extens.

3.1.6. Auto-engany i col·lapse moral

Aquesta dimensió d’anàlisi fa referència a l’alienació conjunta en la que es troba el conjunt d’una societat per tal de mantenir-se – o sobreviure – en el sistema en qüestió a partir de resguardar-se de la realitat i els fets mitjançant l’auto-engany com a mecanisme de supervivència.

L’autora descriu que el cas d’Eichmann no és excepcional, ja que en termes generals, totes les persones en una situació similar, tendrien a participar en una mena “d’aura de mendicitat sistemàtica” que compona l’ambient polític i social. Per exemple, les declaracions d’Eichmann suggerien aquest patró tal i com defensa l’autora:

“Naturalmente que [Eichmann] había jugado un papel en el exterminio de los judíos; naturalmente que si él “no los hubiera transportado, no hubieran sido entregados al verdugo”. “¿Qué hay que confesar?” Preguntaba”. (Arendt, 2003: 35)

En aquest sentit, la concepció de què la situació és quelcom “natural” provoca aquest col·lapse moral al que Arendt fa referència, no només perquè es tracta de mirar cap un altre costat sinó perquè permet el manteniment i la reproducció de la situació.

Clar que aquesta dimensió d’anàlisi es veu limitada per un alt grau de subjectivitat però és un element característic de societats en les quals la comoditat de viure al marge és l’opció més adoptada per aquells individus que viuen en una posició de dominació – conscient o inconscient-respecte altres.

3.1.7. Incapacitat de reacció

Una de les preguntes que Arendt presenta en la seva obra és la incapacitat de reacció de les víctimes davant la situació clara d’injustícia, és a dir: per què tota la població negada de tots els seus drets no van reaccionar? Per què un grup de guardians nazis organitzats va poder acabar

amb més de 15 milions de jueus, gitanos, negres, homosexuals, comunistes sense capacitat de reacció per part d'aquestes víctimes? (Arendt, 2003: 12)

Arendt deixa clar que a causa del col·laboracionisme de part de la comunitat jueva amb les autoritats nazis durant les primeres implantacions del règim, els alemanys jueus es van veure incapacitats a distingir entre amics i enemics. Alhora, l'autora defensa que qualsevol ésser humà en aquesta situació de paràlisi generalitzada es comportaria de la mateixa manera. Clar que sí hi van haver revoltes, com l'aixecament del ghetto de Varsòvia però va acabar frustrat pels atacs de les forces nazis (Gutiérrez & Lewkowicz, 2005: 13). L'autora deixa clar aquesta dimensió quan cita una part de la declaració d'Eichmann:

“Uno de los refinamientos propios de los gobiernos totalitarios de nuestro siglo consiste en no permitir que quienes a él se oponen mueran, por sus convicciones, la grande y dramática muerte del mártir. (...) Y también es cierto que todo aquel capaz de preferir la muerte a tolerar en silencio el crimen, hubiera sacrificado su vida en vano (...). Ninguno de nosotros tenía unas convicciones tan profundamente arraigadas como para aceptar el sacrificio prácticamente inútil, en aras de un más alto ideal moral” (Arendt, 2003: 140).

Seguidament, l'autora respon:

“Las bolsas del olvido no existen. Ninguna obra humana es perfecta y, por otra parte, hay en el mundo demasiada gente para que el olvido sea posible. Siempre quedará un hombre vivo para contar la historia. En consecuencia, nada podrá ser jamás “prácticamente inútil”, por lo menos a la larga” (Arendt, 2003: 140).

Per tant, aquesta dimensió d'anàlisi tracta de la situació de col·lapse mental, fet referència anteriorment, que implica la incapacitat de reacció. Ara bé, de la mateixa forma que la cinquena dimensió d'anàlisi - dedicada al col·laboracionisme - i degut a la manca d'espai, aquest escrit tractarà d'analitzar només el cas d'Israel, ja que si s'hauria d'estendre també a la població palestina seria objecte d'un altre estudi.

3.1.8. Debilitat de l'oposició política

L'autora descriu l'ambient polític del moment en relació a l'oposició política al totalitarisme nazi – molt dèbil – i que en un primer moment part dels sectors polítics antifeixistes i d'esquerres estava més dedicada a la lluita de classes que en prendre amb deteniment la situació en la que es trobaven les persones perseguides pel règim. Alhora, la poca oposició política que hi havia va quedar destruïda als camps de concentració per les SS i desarticulat des de l'arrel. De fet, les poques veus que van exercir oposició política a l'antisemitisme del règim de Hitler provenien principalment del discurs, ideologia i estructures nazis dominants, tenint en compte – també – que estaven convençuts de la derrota i runa d'Alemanya durant els últims episodis de la guerra (Arendt, 2003: 61).

Per tant, una de les dimensions d'anàlisi que es proposa és la debilitat de l'oposició política com a pilar pel fonament del règim opressor que, alhora, serveix com a reafirmació de l'hegemonia predominant. Com diria Foucault, on hi ha poder hi ha resistència (Varela & Álvarez-Uría, 2005:119). A través, no només del suport popular sinó també de les estratègies portades a terme

per aquesta oposició es podrà comprovar fins a quin punt es tracta d'una contraposició política dèbil o no. Alhora, està altament relacionada amb la dimensió d'anàlisi anterior.

3.1.9. Un concepte deconstruït: banalitat del mal?

Així, aquestes vuit dimensions d'anàlisi proposades i desenvolupades suposaran la deconstrucció del concepte de la “banalitat del mal” que presenta Hannah Arendt. Per tant, a partir d'aquest model d'anàlisi es procedirà a l'aplicació d'aquestes dimensions a la realitat que es mereix aquest escrit, és a dir, l'Estat d'Israel i l'ocupació de territoris il·legals a Palestina observant les dinàmiques de funcionament per tal d'arribar conclusions que aportin poder explicatiu a aquest estudi de cas.

4. Israel en la banalitat del mal

A grans trets, l'Estat d'Israel es tracta d'una “democràcia parlamentària”, constitucionalment parlant. L'índex de democràcia que ha elaborat *The Economist* (2015) marca a través de cinc variables principals (processos electorals i pluralisme, funcionament del govern, participació política, cultura política i llibertats civils), així com una mitjana d'aquests, l'estat de la salut democràtica mundial i posiciona Israel en el número 34 en el rànquing mundial (Democracy Index, 2015)⁹.

Més enllà del debat teòric-metodològic de la viabilitat d'una comparativa generalista de tots els països mundials mitjançant indicadors que difícilment representen especificitats pròpies de cada país, Israel se situaria entre els països més democràtics del món. Però, en canvi, segons Amnistia Internacional especifica en el seu Informe Anual 2016/17, la violació de Drets Humans tant a Israel com a Territoris Palestins Ocupats és constant¹⁰ (Amnistia Internacional, 2017) .

Per poder respondre a la pregunta de recerca que mereix aquest escrit es procedirà al “trasllat” del concepte desconstruït de “banalitat del mal” a la realitat israeliana mitjançant les dimensions d'anàlisi extreïdes i desenvolupades a partir de les aportacions teòriques que presenta Arendt.

4.1. Ordre legal discriminatori

Més enllà del debat de si Israel és o no és un estat *d'apartheid*, aquesta dimensió d'anàlisi serà de referència per analitzar aquelles lleis que es poden considerar discriminatòries i sustenten un sistema jurídic-polític que permeten una situació com la que es viu avui dia al país. L'organització *Adalah-The legal Center for Arab Minority Rights in Israel* ha desenvolupat una base de

⁹ Així, en els primers quatre indicadors – així com la mitjana – Israel obté una nota similar entre els països del seu voltant a l'índex però pel que fa a llibertats civils obté un 6.18, desviant-se així (a la baixa) respecte la resta d'Estats. Mentre que països com Portugal (posició 33) obté una puntuació de 9.41, Israel en canvi té una puntuació pròpia de països com Uganda (posició 96) (Democracy Index, 2015).

¹⁰ Segons aquesta organització, les violacions de DDHH es donen des del bloqueig de Gaza i les restriccions en la llibertat de circulació fins a detencions, reclusions arbitràries i tortures en presons situades a Israel incloent a palestines menors. La llibertat d'expressió, d'associació i reunió també es troba violat mitjançant repressió a les manifestacions, així com la persecució de defensors de drets humans. L'abús de poder de les forces israelianes preocupen altament, sobretot en casos de desallotjaments forçats i demolicions de cases palestines beduïnes (Amnistia Internacional, 2017).

dades que analitza lleis discriminatòries que posen en perill els drets humans de la població àrabopalestina.

Així, reuneixen més de 50 lleis israelianes des de la creació d'aquest Estat, sobre les quals es fonamenten dinàmiques de discriminació clares mitjançant un tractament desigual entre les ciutadanes jueves i àrabs, així com la subscripció als primers de molts privilegis jurídics, legals i polítics: des de l'exclusió a la població àrab en l'adquisició de terres i limitar la seva capacitat de participació política, així com criminalitzar l'expressió política de totes aquelles que qüestionen la naturalesa sionista o jueva de l'estat (Adalah, 2017).

Les lleis discriminatòries demostren una clara tendència del cos legal d'Israel cap a posicions més anti-democràtiques, sobretot des de la 18ena legislatura, considerada la legislatura més ultra-conservadora no només a causa de la posició respecte l'ocupació i les polítiques altament bel·ligerants, sinó també respecte l'hostilitat cap a la població palestina minoritària a Israel, considerats una amenaça demogràfica. De fet, 20 de les 50 lleis discriminatòries que limiten les llibertats civils de les palestines van ser aprovades al 18è Knéset (Nikles, 2015).

Per posar un exemple, la “Llei de Contributaris a l'Estat” aprovada en l'actual legislatura, legalitza la discriminació “positiva” en contractació, salaris i beneficis socials a aquelles persones graduades en el servei militar, en el qual els i les ciutadans arabo-palestines n'estan excloses. Alhora, una de les vàries lleis que legalitzen el procés d'ocupació de territoris palestins és la “Llei *Praver-Begin*” que força el desplaçament de fins a 70.000 beduïnes i beduïns de Naqab i la desposseïció de gran part del territori (Shehadeh & Amjad, 2013).

Així, les lleis racistes, excloents i de segregació d'un grup sobre un altre ja es troben normalitzades. Tot i que els i les ciutadanes no jueves tinguin el dret a votar o la nacionalitat israeliana, es poden trobar pràctiques clarament discriminatòries. D'aquesta forma, s'erigeix un ordre legal que perpetua el conflicte a la regió i consolida un sistema desigual configurant un determinat grup de la població considerada de segona categoria.

4.2. Obediència a les lleis

Per posar un exemple de les lleis que aprova el Knéset¹¹, l'any 2015, el Tribunal Superior va donar llum verda i confirmar una llei que permetia a les autoritats dels centres penitenciaris sotmetre als detinguts en vaga de fam a l'alimentació forçada, fet que suposa una clara violació dels DDHH de les detingudes, sobretot polítiques, per limitar la seva capacitat reivindicativa no violenta¹².

Així, sota aquest marc legislatiu i, per tant, jurídic, els cossos de seguretat de l'Estat actuen amb impunitat sota lleis aprovades per un parlament teòricament legítim. Els abusos de poder per part de soldats, sobretot en territoris ocupats mitjançant lleis on no posseeixen jurisprudència,

¹¹ A través d'un sistema electoral proporcional, el parlament israelià actual – a partir de les eleccions de 2015 – acull deu partits polítics, dels quals cinc partits componen el govern – Likud, Kulanu, la Casa Jueva, Shas, Judaisme Unificat de la Torà i Yisrael Beiteinu. Per tant, es tracta d'un govern de coalició però clarament conservador (The Knéset, 2017).

¹² Un altre exemple, al febrer de 2016, el Knéset va aprovar la “Llei de Prevenció d'Infiltració” que permetia a les autoritats israelianes detenir fins a un any a sol·licitants d'asil sense càrrecs (Amnistia Internacional, 2017).

no són una excepció. Al llarg del 2016, soldats i policies israelians van cometre – com a mínim – 98 assassinats contra palestines a Cisjordània amb impunitat, de les quals algunes de les víctimes eren menors d'edat o van ser disparades sense representar una amenaça (Amnistia Internacional, 2017).

Per aportar casos concrets, l'assassinat de Siham Nimer el 29 de març de 2017 per part de la policia fronterera en un dels molts *checkpoints* que caracteritzen el territori suposa un clar exemple d'abús de poder. Siham Nimer tenia intenció de creuar la barrera i posseïa un parell de tisores, de forma que el policia en qüestió va procedir a disparar l'arma i, així, assassinar-la. El comunicat oficial respecte aquest “esdeveniment” és que el cos de seguretat va considerar que es tractava d'una amenaça per a la resta de persones innocents, així que van decidir “eliminar el problema” d'arrel (Btselem, 2017).

Aquest exemple mostra un cas, d'entre molts, d'abús de poder per part de soldats israelians a víctimes palestines que no suposen cap tipus d'amenaça per a la “seguretat nacional” del país, sinó que s'emmarquen dins d'aquesta dinàmica d'impunitat per part dels cossos de seguretat israelians davant de palestines i palestins. Altrament, és important destacar que les lleis aprovades pel govern ultra-conservador s'apliquen més enllà de les seves actuals fronteres. Alhora, l'obediència cega a lleis que vulneren els Drets Humans sense qüestionament deixa explicitada aquesta segona dimensió d'anàlisi.

4.3. Burocràcia i exempció de responsabilitats

Tal i com s'ha especificat al marc teòric, l'organització burocràtica per l'execució de l'ocupació de territoris palestins provoca una alta deshumanització del procés i, per tant, l'exempció de responsabilitat dels agents que – mitjançant la legitimació d'unes lleis teòricament democràtiques – espolien terres beduïnes per l'establiment d'assentaments colons.

L'organització Btselem ofereix un informe detallat sobre el cas de l'establiment de les colònies, entre elles el cas d'Elion Moreh als anys 80 en mig del districte de Nablus i el procediment administratiu que segueixen les autoritats israelianes per ocupar territoris a través de mitjans estatals i cedir-los a colons israelians (Btselem, 2016). Així, és altament interessant observar els primers processos administratius i burocràtics a través dels quals queda difuminada l'autoria de l'ocupació i, per tant, de difícil recapitulació ¹³.

Seguidament, el territori es va proclamar “reserva natural de Har Kbir”, addicionalment a la naturalesa jurídica de territori estatal. Alhora, van expandir les limitacions del territori considerat reserva natural (fins a 1400 hectàrees). Així, l'administració civil israeliana s'ocupava de la gestió de la “reserva natural” així com la responsabilitat i aplicació de normatives i regulacions varies (Btselem, 2016).

¹³ El procés s'inicià en el moment en el qual les autoritats israelianes van establir a la zona un camp militar i, més endavant, el govern va autoritzar a una vintena de famílies l'establiment d'un assentament. Per tant, en un primer moment, la zona s'estableix com “territori estatal” registrada com a propietat del govern i expulsant les famílies beduïnes que treballaven la terra (Btselem, 2016).

Paral·lelament, les autoritats prohibien l'accés de les palestines i beduïnes que treballaven la terra de forma progressiva mitjançant un fort desplegament militar. Aquesta dinàmica va passar amb impunitat fins l'esclat de la primera intifada (1987) quan l'assentament es va tancar hermèticament i només hi podien accedir israelians (Btselem, 2016).

Per tant, aquest exemple – altament simplificat – mostra la tercera dimensió d'anàlisi. Davant d'aquesta situació, qui és el responsable o qui són els responsables? En el procés de colonització d'Elion Moreh al llarg de, com a mínim, dues dècades, els agents i actors participants són molts i diversos: des d'autoritats polítiques, policials, militars i persones civils. D'aquesta forma, l'ocupació dels territoris s'ha vist escoltada per un conjunt de mecanismes burocràtics i administratius on suposa altament complicat buscar una “rendició de comptes”.

4.4. Modificació del llenguatge

El llenguatge és una expressió dels marcs normatius hegemònics que predominen en una societat. Així, és altament interessant observar l'ús de les paraules en exemples com el bateig de les operacions militars que executa el govern d'Israel, ja que posen en relleu el “doble-pensa” al que s'ha fet referència anteriorment, tot i que evidentment es tracti d'una pràctica que tots els ministeris de defensa utilitzen per nomenar les operacions militars.

D'aquesta forma, es poden trobar operacions com “Pluja d'estiu” (2006), “Núvols de tardor” (2006), “Hivern calent” (2008) o “Pilar defensiu” (2012) (ABC, 2014). Es pot comprovar com s'utilitzen metàfores relacionades amb les diferents estacions i amb un tint poètic que en última instància plantejaria fins a quin punt “una pluja d'estiu” pot suposar l'assassinat de 165 palestines (ABC, 2016)¹⁴.

4.5. Col·laboracionisme

Tal i com s'ha especificat al marc teòric d'aquest treball, en aquesta dimensió particular no es desenvoluparà amb profunditat, ja que aquest estudi de cas se centra en Israel. Però en qualsevol cas, és important tenir-la en compte per la visió general que es vol aconseguir.

Per posar sobre la taula aquesta dimensió d'anàlisi, s'ha de fer referència a la col·laboració de l'Autoritat Palestina en tasques de repressió i control en territoris palestins, no només en episodis violents i manifestacions, sinó també pel manteniment d'un sistema configurat per les autoritats israelianes¹⁵.

4.6. Auto-engany i col·lapse moral

Davant d'aquesta realitat, quina és la posició de la societat israeliana? És evident que no es pot tenir una concepció objectiva sobre aquesta dimensió d'anàlisi concreta, però és important discernir quines són les opinions que circulen entre la ciutadania israeliana respecte l'ocupació de territoris palestins, així com la construcció d'un estat discriminatori.

¹⁴ Un altre exemple de “doublethink” que presenta Nira Yuval-Davis és el bateig d'una política econòmica com “la Correcta Economia”, dels anys 80 per part del ministre financer Yoram Aridor (Yuval-Davis, 1984: 6).

¹⁵ Així, per posar un exemple concret, Edward Said afirmava que els Acords d'Oslo del 1993 consistien en “l'acceptació oficial palestina de la prolongació de l'ocupació” (Finkelstein, 2003: 293). D'aquesta forma, Said defensa que “Israel ha aconseguit tots els seus objectius tàctics i estratègics a expenses dels palestins” (Finkelstein, 2003: 293).

D'aquesta forma, es disposa d'una enquesta elaborada “*Yisraela Goldblum Fund*” l'any 2012 que presenta un conjunt de conclusions interessants a considerar. Més enllà del debat que es pugui crear respecte l'objectivitat de l'enquesta o les seves intencionalitats, les conclusions mostren que el sentiment nacionalista i anti-àrab es troba latent entre la societat israeliana. L'enquesta provava que “la gran part de jueus donen suport a un règim d'apartheid al país, si s'annexionen els territoris [palestins ocupats]”¹⁶(Levy, 2012).

Per tant, tenint en compte la gran complexitat de la realitat social i política israeliana, l'enquesta mostra una tendència entre part de la ciutadania que realment considera que la població àrab és inferior. L'existència de lleis discriminatòries aprovades en la cambra de representants israeliana demostra també que es tracta d'una realitat i aquest fet sí que no es pot deixar subjecte al possible biaix d'una enquesta¹⁷.

4.7. Incapacitat de reacció

Les reaccions a règims polítics d'aquestes característiques s'han trobat al llarg de la història. En el cas l'apartheid a Sud-Àfrica, els moviments d'alliberament nacional composaren el principal eix d'oposició i lluita contra un sistema de discriminació racial per part d'aquelles oprimides (Coconi & García, 2010: 1). La qüestió és, alhora, tenir en compte l'oposició cap al règim per part d'aquelles persones situades en una posició de privilegi. Tal i com s'ha desenvolupat al marc teòric, l'anàlisi d'aquesta dimensió d'anàlisi particularment es tractaria d'un altre debat que no podrà tenir lloc en aquest escrit.

La societat israeliana és altament heterogènia - com qualsevol tipus de societat, entenent-la en termes sociològics – però alhora posseeix particularitats, sobretot per la història de la regió i la configuració actual del país. Per això, quan es parla d'incapacitat de reacció, es fa referència a l'existència de grups o col·lectivitats polítiques i socials que des d'una posició de privilegi tracten de revertir la situació.

S'hi poden trobar diverses organitzacions israelianes contràries a l'ocupació de Palestina i de denúncia a la vulneració de drets humans a Israel. Des de *Btselem*, *Breaking The Silence* o l'organització de *BDS from within*, així com col·lectius de jueus des d'altres països que es posicionen clarament contraris a les polítiques d'Israel i la seva naturalesa, com ara l'organització nord-americana *Jewish Voice for Peace*. Així, tot i que existeix una certa desídia per part de la població israeliana, es poden trobar col·lectius i grups de persones crítiques amb el règim discriminatori que caracteritza aquest Estat.

¹⁶ La mostra de l'enquesta es trobava composta per 503 ciutadans jueus adults i eren consultats sobre temes relacionats amb drets civils dels activistes i acadèmics. Un 59% dels enquestats preferia l'admissió a llocs de treball per a jueus sobre àrabs, un 49% dels enquestats creia que s'haurien de tractar millor a jueus que als àrabs i el 42% era contrari a què els nens i nenes àrabs acudeixin a les mateixes escoles que nens i nenes jueves. Així, l'enquesta mostrava que un terç i la meitat dels israelians voldria viure en un Estat que practica discriminació contra la ciutadania àrab (Levy, 2012).

¹⁷ Per ampliar el debat, es troba Israel en un “col·lapse moral”? Es podria afirmar que la població israeliana jueva prefereix mantenir aquest sistema de discriminació respecte població àrab de segona categoria sense trencar el status quo que regeix en el país?

4.8. Debilitat de l'oposició política

Les opcions polítiques a Israel representades al Knéset, tal i com s'ha esmentat anteriorment, són majoritàriament de caire conservadors i altres considerats “d'esquerres” com els laboristes, però que en la seva profunditat no discrepen del dogma sionista. Tenint en compte que, ja de per si, la construcció de l'Estat d'Israel va ser construït sense oposició política, es pot entendre la debilitat clara de les poques col·lectivitats que ofereixen una visió crítica del model d'Estat i les seves ambicions expansionistes, així com la seva configuració social i política.

Per posar un exemple, el 11 de juliol de 2016, el Knéset va aprovar la “Llei de Transparència” que imposava requisits més hermètics per a les organitzacions que rebien més del 50% del seu finançament de governs estrangers, les quals gairebé totes es tractaven d'organitzacions de drets humans o organitzacions no governamentals crítiques amb el govern¹⁸ (Amnistia Internacional, 2017).

D'aquesta forma, el cas de l'oposició política a Israel es tracta, de fet, d'una particularitat en el món polític. A Israel, la identificació ideològica d'una ciutadana a l'esquerra o a la dreta de l'espectre està intrínsecament relacionat amb l'existència d'una clivella concreta, que és la posició respecte el conflicte arabo-israelià. Tal i com afirma Ilan Pappé, l'esquerra a Israel no representa una perspectiva econòmica o social de forma completa i no comparteix una mateixa cosmovisió en tant que discrepen, per un costat, respecte la qüestió dels territoris ocupats palestins i, de l'altre, la secularitat o no del país¹⁹ (Pappé, 2015: 1).

Per tant, l'esquerra sionista d'Israel és irreconciliable amb els valors universals associats a les ideologies d'esquerres i s'encara a forts debats i reptes com el rol que haurien de tenir els i les jueves progressistes a Israel en un possible projecte d'alliberament i quin seria el futur dels colons jueus en un hipotètic escenari en el qual el conflicte hagués finalitzat (Pappé, 2015: 15).

5. Conclusions

La construcció d'un ordre legal és la primera variable que s'ha tingut en compte per l'aproximació d'aquesta realitat i s'ha comprovat que es tracta d'un sistema discriminatori que clarament perpetua un Estat segregat legitimat sobre la construcció d'una suposada configuració democràtica. D'aquesta forma, l'obediència a aquest ordre legal ha esdevingut la segona variable d'anàlisi a través de la qual s'ha observat casos de violació de Drets Humans per part dels cossos militars i policials israelians contra població àrabo-palestina que han passat desapercebuts i totalment impunes.

Així, la burocratització del procés de colonització de territoris palestins ha suposat la tercera variable d'anàlisi i ha mostrat la deshumanització i l'exempció de responsabilitats per part dels

¹⁸ Un altre exemple es tracta de la “Llei de l'Augment de Governabilitat i Augment del Llímit de Qualificació en Eleccions” que tracta bàsicament de difuminar la presència de ciutadanes palestines en el Knéset, ja que augmenta el percentatge de barrera electoral (del 2% al 4%) reduint així la proporcionalitat del sistema (Shehadeh & Amjad, 2013).

¹⁹ El xoc entre l'esquerra i la dreta a Israel no té tant a veure amb qüestions socioeconòmiques – com per exemple, despesa pública o estat del benestar – sinó entre una forma de vida secular i tradicional o no. L'esquerra, pràcticament pro-sionista, no encaixa gaire dins d'un moviment feminista o ecologista (com es coneixeria arreu del món) mentre que l'esquerra anti-sionista es tractaria d'un espai polític diferenciat i minoritari (Pappé, 2015: 2).

agents participants en l'expansió d'Israel tenint en compte diversos episodis històrics. A través d'ordres administratives, normativa i regulacions en mig d'un maremàgnum de jurisprudència, el govern israelià ha portat a terme els seus plans d'ocupació de forma irreversible.

La justificació del procés i la recerca d'una legitimitat a través de la manipulació de l'opinió pública portant a terme pràctiques orwellianes s'ha observat mitjançant la quarta dimensió d'anàlisi. El bateig de les operacions militars com a exemple del “doble-pensament” ha provocat que gairebé la meitat de la població civil israeliana consideri correcte el manteniment d'un estat d'apartheid. D'aquesta manera, el col·lapse “moral” que ha mostrat la següent variable d'anàlisi es troba latent en part dels i les israelianes, així com el sentiment d'alienació respecte el conflicte mantenint una relació de dominació d'opressors-oprimits.

Davant d'aquesta realitat, les reaccions i crítiques són minoritàries. Així, les dues últimes variables d'anàlisi mostren una incapacitat de crear oposició clara. Tot i que evidentment existeixen grups opositors, col·lectius i organitzacions de defensa de Drets Humans, aquests tenen una presència dèbil pel que fa a l'estructuració política del país, sobretot en l'espai ideològic d'esquerrers, marcat per una manca d'associació als valors progressistes universals.

Així, la hipòtesi que pretenia guiar aquest escrit ha sigut desenvolupada en base a les vuit dimensions d'anàlisi construïdes. Per tant, seria possible afirmar que la perpetuació de la discriminació i segregació en base a un sistema legal, polític i social Israel es dona en termes banalitat del mal? Més concretament, què és el que porta a un soldat de les forces israelianes apuntar i disparar amb un fusell a un o una manifestant palestina si no és la banalitat del mal?

Per Arendt, els drets cívics han d'estar lligats al deure de comprendre, al enteniment de les lleis i les normes que regulen la societat. El moment en el qual una persona renúncia al deure de l'enteniment, abdica com a ciutadana, ja que ha deixat de creure en la realitat de forma empírica, sinó que viu en un món fal·laç i d'imaginació basat en la mitologia del passat i que determina la forma de veure el futur (Silva-Herzog Márquez, 2017).

L'autora deixa clar que els delictes comesos durant el règim nazi van ser duts a terme en massa – no només en referència a les víctimes – sinó també en relació al nombre de persones implicades en els delictes i afirma que:

“El grado de responsabilidad aumenta a medida que nos alejamos del hombre que sostiene en sus manos el instrumento fatal” (Arendt, 2003: 146)

Així, l'autora conclou el llibre a través de les últimes paraules que pronuncia Eichmann abans de ser executat:

“<<¡Viva Alemania! ¡Viva Argentina! ¡Viva Áustria! Nunca las olvidaré>>. Incluso antes de la muerte, (...) Eichmann se sintió “estimulado” y, olvidó que se trataba de su propio entierro. Fue como si en aquellos últimos momentos resumiera la lección que su larga carrera de maldad nos ha enseñado, la lección de la terrible banalidad del mal, ante la que las palabras y el pensamiento se sienten impotentes” (Arendt, 2003: 151).

És aquesta realitat quelcom exclusiu de les dictadures i totalitarismes? Arendt mostra que el perill de banalitzar el mal no és tant atípic en un règim polític considerat “democràtic”, ja que qualsevol persona, en contextos “banals” podria desenvolupar actituds que un altre realitat es considerarien impensables.

Així, en definitiva, a través d'aquest petit treball s'ha tractat de desconstruir el concepte que Arendt presenta i utilitzar un model útil aplicable a diversos contextos per detectar aquelles dinàmiques que banalitzen el mal. Si a Israel el “mal” és extrem significa que el “bé” només triomfarà si és profund i radical.

6. Bibliografia

- ABC. (22 de Juliol de 2014). *Cronología de los ataques de Israel contra la Franja de Gaza*. Obtingut de <<http://www.abc.es/internacional/20140710/abci-cronologia-israel-gaza-201407100908.html>> [Consulta: 4 de maig de 2017]
- Almena, V. G. (2014). Elogio de la comprensión: Arendt ante el mal: VON TROTTA, Margarethe (2013): "Hannah Arendt". Alemania: Heimatfilm. *Sesión no numerada: revista de letras y ficción audiovisual*, (4), 197-202.
- Amnistía Internacional . (2017). *INFORME 2016/17. Amnistía Internacional. La situación de los Derechos Humanos en el mundo*. Regne Unit. Obtingut de <https://www.amnesty.org/es/countries/middle-east-and-north-africa/israel-and-occupied-palestinian-territories/report-israel-and-occupied-palestinian-territories/>> [Consulta: 3 de maig de 2017]
- Arendt, H. (2003). *Eichmann en Jerusalén: un estudio acerca de la banalidad del mal* . Barcelona. Editorial Lumen.
- BBC. (4 de Gener de 2017). *Israel condena por homicidio a Elor Azaria, el soldado que mató a un palestino que acababa de apuñalar a otro militar*. Obtingut de <<http://www.bbc.com/mundo/noticias-internacional-38506858>> [Consulta: 8 de maig de 2017]
- Izquierdo, F. (2007). Las raíces del apartheid en Palestina: La judaización del territorio durante el Mandato británico. *Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales. Barcelona*, 11(246). Obtingut de: <<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-246.htm>> [Consulta: 10 de maig de 2017]
- Bruner, J. S., & Linaza, J. L. (1984). *Acción, pensamiento y lenguaje* (Vol. 1). Madrid. Alianza.
- Brunet, G. N. (2002). *Una ética de la reflexión en Hannah Arendt*. Invenio: Revista de investigación académica, (9), 23-48.
- Btselem - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories. (2016). *Expel and Exploit. The Israeli Practice of Taking over Rural Palestinian Land*. Jerusalem. Obtingut de: <http://www.btselem.org/sites/default/files2/201612_expel_and_exploit_eng.pdf> [Consulta: 8 de maig de 2017]
- Btselem. (4 de Abril de 2017). *Israeli Border Police kill Siham Nimer in unjustified shooting after she brandished scissors at them*. Obtingut de: http://www.btselem.org/firearms/20170404_killing_of_siham_nimer [Consulta: 8 de maig de 2017]
- Coconi, L., & García, D. B. (2010). *Apartheid contra el pueblo palestino*. Ediciones del Oriente y del Mediterráneo. Obtingut de: <<http://tribunalrussell.blog.pangea.org/files/2010/03/ES-Bondia-apartheid.pdf>> [Consulta: 10 de maig de 2017]

DellaPergola, S. (2015). *La demografía de Israel y de Palestina: presente y futuro*. Revista mexicana de ciencias políticas y sociales, 60(224), 221-250. Obtingut de: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S018519181530009X>> [Consulta: 8 de maig de 2017]

Democracy Index. (2015). *Democracy in an age of anxiety. A report by The Economist Intelligence Unit*. Obtingut de: <<http://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>> [Consulta: 29 d'abril de 2017].

* F. Birulés (ed.), Hannah Arendt. (2000). *El orgullo de pensar*, Gedisa, Barcelona, pp. 237 (traducción de Javier Calvo)

Fernández García, E. (2001). *La aportación de las teorías contractualistas*. Universidad Carlos III Madrid. Obtingut de: <http://orff.uc3m.es/bitstream/handle/10016/8674/aportacion_fernandez_2001.pdf?sequence=1> [Consulta: 17 de març de 2017]

Finkelstein, N. G. (2003). *Imagen y realidad del conflicto palestino-israelí*. Madrid. Ediciones Akal.

Foucault, M., Varela, J., & Álvarez-Uría, F. (2005). *La voluntad de saber*. Siglo XXI de España.

Gutiérrez, C., & Lewkowicz, I. (2005). Memoria, víctima y sujeto. *Índice. Revista de Ciencias Sociales*, 09-22.

Yuval-Davis, N. (1984). The Current Crisis in Israel. *Capital & Class*, 8(1), 5-14.

Jiménez, R. V. (2009). ¿ Una Sociología (postmoderna) del miedo?/A (postmodern) sociology of fear?. *Historia y Comunicación Social*, 14, 313.

Levy, G. (23 de Octubre de 2012). *Survey: Most Israeli Jews Wouldn't Give Palestinians Vote if West Bank Was Annexed*. Haaretz. Obtenido de: <<http://www.haaretz.com/israel-news/survey-most-israeli-jews-wouldn-t-give-palestinians-vote-if-west-bank-was-annexed.premium-1.471644>> [Consulta: 5 de maig de 2017].

Malishev, M. (2016). *Kant: ética del imperativo categórico*. Obtingut de: <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5492993.pdf>> [Consulta: 16 de març de 2017]

Navarro Fuentes, C. A. (31 de Maig de 2016). *De la condición humana a la banalidad del mal. Hannah Arendt*. Reflexiones Marginales. Obtingut de: <<http://reflexionesmarginales.com/3.0/de-la-condicion-humana-a-la-banalidad-del-mal-hannah-arendt/>> [Consulta: 16 de març de 2017]

Nikles, R. (14 de Juny de 2015). *The Adalah database of 50 discriminatory laws in Israel*. Mondoweiss. Obtingut de: <<http://mondoweiss.net/2015/06/database-discriminatory-israel/>> [Consulta: 4 de maig de 2017]

Pappe, I. (2015). *What Is Left of the Israeli Left (1948-2015)*. Brown J. World Aff., 22, 351. Obtingut de: <<https://www.brown.edu/initiatives/journal-world-affairs/sites/brown.edu/initiatives/journal-world-affairs/files/private/articles/Pappe.pdf>> [Consulta: 4 de maig de 2017]

Parsons, T. (1974). *El sistema de las sociedades modernas*. Trillas.

Shehadeh, N., & Amjad, I. (14 de Octubre de 2013). *Israel's discriminatory laws are embedding racial inequality*. The Hill. Obtingut de: <<http://thehill.com/blogs/congress-blog/foreign-policy/328371--israels-discriminatory-laws-are-embedding-racial-inequality>> [Consulta: 4 de maig de 2017]

The Knésset. (2017 de 11 de 2017). Obtingut de: <http://knesset.gov.il/faction/eng/FactionListAll_eng.asp?view=1> [Consulta: 8 de maig de 2017]

Martínez-Ferro, H. (2010). Legitimidad, dominación y derecho en la teoría sociológica del Estado de Max Weber. *Estudios Socio-Jurídicos*, 12(1), 405-427.